

Kapitel 9

Det fortalte menneske: Om livshistorier og tilblivelse

Tine Tjørnhøj-Thomsen

Vi har ingen direkte adgang til menneskers liv og erfaringer. Én måde at komme tæt på – som almindeligt medmenneske og som forsker – er ved at lytte til – eller læse – hvad mennesker fortæller om sig selv og andre. At fortællingen blot er én mulig vej til indsigt i såvel de individuelle som det sociale og kulturelle liv, beror blandt andet på, at sprog og fortællinger ikke er udtømmende for det liv, de erfaringer eller den kulturelle viden, der ligger bag ordene (Hastrup 1999:167). At fortælle er ikke en direkte afspejling af virkeligheden, og vi kan altså ikke begribe verden kun gennem sproget eller fortællingen, ligesom virkeligheden ikke kun er fortællinger eller fortalt. At fortælle og lytte er forbundet med sociale processer, som er uden for fortællingernes verden, skriver for eksempel sociologen Ken Plummer (Plummer 1995:167).

Dette tvinger os til at fundere over forholdet mellem 'liv' og 'fortælling'; et forhold, der ikke desto mindre forenes i begreber som *livshistorie* og det *fortalte menneske*. Denne artikel er et bidrag til sådanne funderinger, og jeg skal argumentere for, at det fortalte menneske er mere end blot det fortalte, og det der fortælles. Det vil sige, at når vi benytter fortællinger til at skabe indsigt i og viden om subjektive erfaringer og sociale og kulturelle forhold, og når vi således bruger fortællinger som empirisk grundlag for vores egne videnskabelige fortællinger, så er vi også nødt til at reflektere

over, hvad det at fortælle er, hvad en fortælling gør – altså hvad det betyder at fortælle og blive fortalt. Ligesom vi må medtænke fortælleaktens kontekst samt fortællingens sociale og kulturelle baggrund – og effekt. At fortælle er altså ikke kun at *repræsentere*, det er også en *erkendemåde* – en epistemologi – og en *social handling*. Ydermere kan der være en analytisk pointe i faktisk at anskue *liv* som *fortælling*.

Min fremgangsmåde vil være at starte med nogle konkrete fortællinger. Jeg kalder dem *tilblivelseshistorier*. Det er særlige, kulturspecifikke fortællinger om, hvordan vi bliver til, og de sætter på en illustrativ måde såvel livshistorier som det fortalte menneske på spidsen. Med disse fortællinger som udgangspunkt sammenfatter jeg dernæst i mere generelle termer nogle refleksioner over det fortalte menneske. Og endelig vender jeg blikket eller rettere fortælleoptikken mod vores videnskabelige fortællinger.

Tilblivelseshistorier

Men først til tilblivelseshistorierne: Tilblivelseshistorier er, hvad vi fortæller vores børn om deres tilblivelser. Det er den fortælling, der efterfølges af spørgsmål som: 'Hvor kommer jeg fra?' 'Hvordan er jeg blevet til?' Eller den lidt vanskeligere udgave: 'Hvor var jeg før?' Tilblivelseshistorier handler om, hvordan individer

eller personer bliver til og hvem (eller hvad) der er aktører og bidragsydere (Delaney 1991, Franklin 1995).

Heldigvis for forældre er der rigelig børnelitteratur på området, og her kan de hente en slags støtte til deres egne unikke, individuelle fortællinger. Fra en analytisk læserposition bliver det interessant læsning, når man medtænker, hvad antropologen Mary Bouquet anfører: At børn lærer om socialt virksomme kategorier og verdens orden blandt andet gennem de historier, forældrene fortæller eller læser for dem (Bouquet 1993:195).

De fleste bøger handler da også om forældre, der forsøger at fortælle deres nysgerrige børn om tilblivelsens mysterier. Den særlige sociale kontekst for fortællingen er tilrettelagt på forhånd. Forældrene kan for eksempel læse:

‘Det er ikke storken’ (LaCour 1986)

‘Denne bog handler om DIG. Vi har skrevet den, fordi vi regnede med, at du gerne ville vide helt nøjagtigt, hvor du kom fra og hvordan det hele gik til’ (Mayle 1975)

‘Du blev til i et helt specielt knus, som din mor og far gav hinanden. Men du sprang ikke ud i verden lige efter deres knus ... det var kun begyndelsen. Det tog ni måneder, før du var klar til at blive født’. (Manning og Granström 1996:3)

‘Mortens sædceller og Helles æg går nu i gang med at bygge et barn, der er en blanding af Morten og Helle. Ægget glider ned og sætter sig fast på væggen i livmoderen, og her begynder det at vokse. Først er der næsten ingenting. Så bliver det til noget, der nærmest ligner en lille fisk. Men efter nogle måneder kan man godt se, at det skal blive et barn’. (Kaaberbøl og Dyhre-Poulsen 1993)

‘Næsten alle dyr laver også børn på den måde. De står bare som regel op. Men dyr boller kun for at få unger. Mennesker gør det mest, fordi de synes, det er dejligt at være sammen med en, man elsker på den måde’. (Bech-Jessen 1987)

Ida: ‘Du har været en lille prik’. Per: ‘Det har du også’. Far: ‘Alle mennesker har en gang været en lille prik – og vi er alle sammen blevet til på samme måde’. (Fagerström og Hansson 1993)

Citaterne her tjener kun til hurtigt at anslå genre og stemning. Fælles for disse historiers selvforståelse er først og fremmest, at børnene med usvigelig sikkerhed vil spørge, og forældrene er moralsk forpligtede på fortællingen, som altså i mere en én forstand binder forældre og børn sammen på en særlig måde. Fortællingen kan, slår bøgerne fast, ikke forties, fordi de handler *om dig* – de handler om identiteter og forbundethed. For det er ikke kun børn, der bliver til. Forældre, bedsteforældre, generationer og genealogier bliver også til. Børnebøgerne er tillige enige om, at børn er et tilvalg, de er ønskede og planlagte. Barnet bliver til *dig* som et produkt af forældrenes kærlighed kombineret med deres aktive bidrag til den biologiske og kropsbetingede forplantningsproces. Børnene får også et indblik i kønscellernes lange, besværlige rejse mod lykkelig forening. Og jeg skal lade det være op til læseren at forundres over, hvorfor det kun er mandens kønsceller, der antropomorferes, og hvorfor de altid skal løbe om kap!

Den narrative struktur er klassisk. Fra start til slut bevæger fortællingen sig successivt og med en teleologisk logik gennem et forløb af nødvendigt forbundne hændelser. Plottet står ligeledes knivskarpt, og fortællingen slutter ikke overraskende med at, fortællingens lytter kommer til verden, og fortællingens fortæller bliver forælder (jvf. Tjørnhøj-Thomsen 1999).

Sammenligner vi børnebøger fra 60-70'erne med bøger nu, vil vi se, at selv om den narrative struktur er ens, forandrer historierne sig indholdsmæssigt over tid. De tidlige af bøgerne forstår sig selv som eksponenter for et nyt og nødvendigt frisind – hvor børnene *skal* have: 'den sande historie uden dikkedarer' (Mayle 1975). I 90'ernes versioner tages oprigtigheden for givet. Til gengæld kaster disse nyere fortællinger sig ud i detaljerede forklaringer om x- og y-kromosomer, genetik og ultralyd.

Således er tilblivelseshistorier både kulturelt og historisk specifikke. Fortællingerne for børn er spundet ind i og informeret af andre kulturelle og kollektive fortællinger og oprindelsesmyter. Her kan vi spore elementer fra Darwins fortælling om arternes oprindelse, embryologien og det vestlige biomedicinske udviklingsprojekt, der jo om noget har sat fokus på genetisk forbundethed og identitet. Her lærer børn, hvordan man bliver kønnet og forældre ved at tage del i den heteroseksuelle, biologiske forplantningsproces. De lærer, at trods menneskers nære slægtskab med dyr (en forestilling, der absolut ikke har universel udbredelse), er der dog forskelle på mennesker og dyr. Og de lærer også om fælles oprindelse og om, at vi alle har været 'prikker' og er blevet til på sammen måde (jvf. Fagerström og Hansson 1993).

En vigtig pointe er, at fortællingerne eksponerer et mere generelt forhold mellem fortælling, fællesskab og identitet. De individuelle tilblivelseshistorier er ikke mindst i kraft af deres nære relation til kollektive oprindelsesmyter af stor betydning for fællesskabsfølelse, identitetsforankring og orientering. De leverer mulige svar på – ikke kun hvor jeg kommer fra – men angiver også fælles retning mod fremtiden (Bruner 1986a). Tilblivelseshistorier udtrykker således det komplekse samspil mellem liv og fortælling på en specifik måde og antyder, at det enkelte menneske på en og samme tid er fortalt på forhånd og kreativ genfortæller. Med

dette in mente, skal jeg vende blikket mod nogle radikalt anderledes individuelle fortællinger og tilblivelseshistorier.

En anderledes tilblivelseshistorie

Der er tilblivelseshistorier, der ikke udfolder sig paradigmatisk eller kanonisk (Bruner 1987). Der er mennesker, der, fordi de ikke kan få børn på almindelig vis, forsøger at blive til forældre ved 'assisteret befrugtning' eller 'hjulpet' af teknologien, og for hvem den tilblivelseshistorie, der blev resumeret ovenfor, ikke kan fortælles; og hvor denne kendsgerning i sig selv bliver vanskelig at tale om, fordi det ikke at kunne få børn for nogle er forbundet med intime, kropslige og seksuelle aspekter af tilværelsen, med blufærdighed og skam og med andre følelser, der kun vanskeligt finder udtryk i hverdagssproget.

Jeg har i min egen forskning beskæftiget mig med, hvad det betyder ikke at kunne få børn, og hvilke individuelle og sociale implikationer det har at søge hjælp i forplantningsteknologien for at få dem (Tjørnhøj-Thomsen 1999). Mange af de fortællinger, jeg har lyttet til i den forbindelse, handler netop om *ikke* at kunne tale, eller om ikke at kunne tale i specifikke sociale sammenhænge og ikke at kunne finde lydhørhed for og lyttere til de komplicerede følelser, der er forbundet med infertiliteten og barnløsheden. Dette betyder, at nogle søger sammen med lidelsesfæller og søger at etablere midlertidige alternative fællesskaber, hvis lindrende og terapeutiske funktion netop er at udveksle og dele fortællingerne med andre – med det ufortalte som fælles udgangspunkt. Men altså kun – midlertidigt.

Et helt dominerende tema i fortællinger om ikke at kunne få børn er udelukkelsen af en række sociale fællesskaber og ritualer, som børn eller måske snarere *udvekslinger af forældrerfaringer* giver adgang til. Pointen er, at der her ikke kun er tale om udelukkelse fra erfa-

ringsfællesskaber, men måske snarere udelukkelse fra dominerende *fortællefællesskaber*. Fortællinger om graviditet, fødsler, børn, forældreskab og familie er set fra dette perspektiv væsentlige ingredienser i det sociale liv og i etablering af sociale relationer, fællesskaber og identitet. Med dette in mente bliver det forståeligt, at følelser af '*ikke at være rigtig*' – altså ikke være autentisk – periodevis kan lægge sig som en tilværelsesskygge over dem, der ønsker, men ikke umiddelbart kan få, børn.

Men der er også tale om udelukkelse af fællesskaber, hvor tid er en væsentlig faktor, og som derfor antager fortællingens særlige struktur. Det er for eksempel: familiemyter, genealogier og historie. En kvinde, der endelig fik det ønskede barn, udtrykte dette som, at hun nu var blevet del '*af samfundet*' og '*af historien*'.

Et andet iøjnefaldende tema i fortællinger om ikke at kunne få børn handler om ikke at kunne se frem i tid, og dermed miste både *livsperspektiv* og *livsprogression*. Her kan man som et analytisk greb anskue liv som fortælling, og de lidelser, der er forbundet med ikke at få børn, kan fra dette perspektiv forstås som et 'narrativt brud' (jvf. Mattingly 1998), et tidsstop, der afstedkommer identitetsmæssig desorientering og kalder på heling.

I denne situation træder ét andet vigtigt aspekt af fortællingens betydning i forgrunden. For det er i kraft af fortællingens særlige evne til at organisere specifikke hændelser i tid, at man søger mulige svar på ikke blot, hvorfor og hvordan, men også hvad nu. Fortællestrukturen hjælper til både at afsøge mulige forklaringer på det ubegribelige og forestille sig andre mulige liv og identiteter. For nogle bliver dette et redskab til at komme overens med et liv anderledes end det, man havde forestillet sig. Måske et liv uden egne genetiske børn, eller børn overhovedet. Selv om den dominerende fortælling er, at man skal 'være far til sit eget barn', som en reklame for en fertilitetsklinik udtrykte det, eller at 'rigtige mænd

får øko-tvillinger', som den i fortættet form stod at læse på bagruden af en familiebil, så er der nogle, der må konstruere og finde en position i en anden fortælling, der for eksempel handler om, at man kan blive både 'rigtig' og 'biologisk' far ved nærhed og kærlighed, men altså uden at være genetisk forbundet til sit barn (jvf. Tjørnhøj-Thomsen 1999). Der er således i dette konkrete tilfælde en nær forbindelse mellem det at fortælle, refleksivitet og heling.

Dette peger på endnu et vigtigt aspekt af det fortalte menneske: At i det sociale liv er fortællinger bestandigt under forandring, men de er også tøvende, undervejs, søgende og genstand for forhandling. Så når vi tænker på det fortalte menneske, er der måske nok i nogen grad tale om et menneske, der på nogle områder er forfortalt, men *ikke* om et menneske, der er færdigfortalt. Der er – også i mere generelle termer – bestandigt en fortælling i gang.

Forplantningsteknologien giver løfter om en mulig heling på det narrative brud, infertilitet og uønsket barnløshed afstedkommer. Og det er et tilbud, der for mange er umuligt at vælge fra. Forplantningsteknologiens effekt er dobbeltydig: På den ene side anfægter teknologien den tilblivelseshistorie, jeg beskrev indledningsvist. På den anden side bekræfter og forstærker teknologiens udviklingstendens også det genetiske slægtskab, som denne historie eksponerer. (Vi kan altså se tendenser til en 'genetificering' af slægtskab, oprindelse og identitet, og det bør også de humanistiske videnskaber beskæftige sig med.)

For den enkelte er mødet med teknologien *ikke* uden dilemmaer, ambivalens og lidelse, netop fordi den anfægter den almindelige tilblivelseshistorie, den kollektive oprindelsesmyte og ikke mindst forskellige dominerende kollektive fortællinger om mennesket forhold til og plads i Naturen. De mennesker, der ser teknologien som en mulig heling, skal også fortælle sig op imod andre gennemtrængende narra-

tiver, der handler om uheldsvanger skabertrang og sære tilblivelser: Om Frankenstein, om Dolly og om Den Fagre Nye Verden. Og som et forsøg på at naturalisere og normalisere egne fortællinger, bliver deres fortælle tekniske strategi at minimalisere teknologiens intervention til 'assistance' eller til at 'give naturen en hjælpende hånd'. De fleste ønsker således egentlig ikke, at forplantningsteknologien bliver en del af fortællingen og prøver da også at bortredigere den, men det kan de ikke.

I min videnskabelige fortælling om, hvad der er på spil, byder jeg på et andet perspektiv. For ser vi nøjere på disse teknologisk assisterede tilblivelseshistorier, forstår vi, at mødet med teknologien ikke blot er assistance, men en radikal tilføjelse til en livshistorie.

Teknologiske tilblivelseshistorier

Dette specifikke aspekt kommer til at stå meget klart, hvis vi lytter til nogle fortællinger om at skulle fortælle denne anderledes tilblivelseshistorie: Et par af de kvinder, der havde fået barn ved reagensglasbefrugtning, fortalte mig, hvordan de havde forberedt sig på at skulle fortælle deres børn om deres tilblivelse ud fra helt klare forventninger om, at deres børn ville spørge og havde krav på et svar. De havde forberedt sig godt: Begge havde på hver sin måde lavet en bog, der helt analogt til bibliotekets børnebøger om dette emne, skulle underbygge deres specifikke fortælling og være fortællekontekstens samlingspunkt. Bøgerne var blanding af dagbogsnotater, avisudklip og forskellige dokumenter fra de behandlingsforløb, de havde gennemgået. I den ene var der i kronologisk orden indsat pjecer, prislistes fra fertilitetsklinikkerne, forskellige indlæggelsespapirer, temperaturkurver, hormonpillepakkinger, ultralydbilleder og andre artefakter, der i sig selv var en illustration af, hvor forskellig denne fortælling er fra den, der almindeligvis fortælles. Den ene kvinde begrundede

blandt andet sin omfangsrige bog med, at hvis hendes egen datter engang skal igennem alt det, hun har været igennem, så har hun en ballast. Hun fortalte:

Og så er hun (altså datteren) også mere forberedt på, at hvis hun hører, at nogle andre skal have reagensglasbarn, så kan hun sige, at nå ja, det er jeg jo selv. Man kan godt være anderledes – det er hun jo ikke, vel – men det kan foregå på mange måder at få børn.[...] Når hun begynder at gå i skole, så fortæller jeg hende, hvordan hun er blevet til. Ikke fordi hun skal være taknemmelig, men ligesom for at fortælle hende, at man kan godt få børn på andre måder end ved at være sammen med en fyr.

Bogen er imidlertid ikke kun til barnet. For kvinden kigger indimellem i den og undrer sig over, at hun ikke har skrevet meget mere om alle de følelser og smerter, hun havde undervejs. Så meget fortalt, men også mange erfaringer, der aldrig fandt ord.

Den anden kvinde havde også skrevet dagbog og klippet artikler ud, for, som hun sagde, at hendes barn skal få en forståelse for, 'hvorfor vi har gjort det'. Barnet skal have en slags afklaring, 'så der kan komme en helhed', som hun sagde. Hun fortalte: 'Ikke fordi jeg tror, barnet vil bære nag, men fordi barnet skal forstå, hvorfor jeg gjorde, som jeg gjorde. Men om 20 år er det sikkert noget andet'. Efter at hun havde født sit barn, vendte hun tilbage til dette emne, og bogen hun havde lavet:

Før tænkte jeg, at han skulle have den (altså bogen) før 20erne. Men det skal han ikke nu. Det skal heller ikke være sådan noget, jeg knalder ud til hans konfirmation, og hvor han er i puberteten og helt forvirret. Det har jeg gået og tænkt meget over. Ikke sådan, at jeg vil fortælle ham det, når han er 35, at han er et reagensglasbarn. Men det er

også svært at finde ud af hvornår [...] Men så håber jeg, at vi kan finde ud af få fortalt ham, at han er en ok dreng, og at han ikke skal føle sig anderledes.

Det er tanker om det anderledes, der er på spil i disse beretninger. Kvinderne er fanget i net udspændt mellem *for det første* behovet for at forklare sig (at bekende) og fortælle sig selv; *for det andet*, at dette er en historie, der må og skal fortælles af hensyn til barnets identitet og selvfølelse; *for det tredje* at skulle fortælle historien så tidligt som muligt af hensyn til relationen til barnet (og ikke mindst, fordi hemmeligheder ofte antages at skade sociale relationer, især familierelationer, fordi de med usvigelig sikkerhed vil blive afsløret – og familiehemmeligheder, der afsløres, er i sig selv pikante historier); *for det fjerde*, at denne fortælling modsætter sig de almindelige, dominerende fortællinger og derfor måske kan få barnet til at føle sig anderledes. Begge kvinder må leve med den usikkerhed, der altid er forbundet med at fortælle, nemlig at fortællingen eller plottet fuldstændiggøres hos den, der lytter til eller læser den, og at fortællingens betydning ligger i skæringsfladen mellem fortællingens og lytterens verden, som den franske filosof Paul Ricoeur anfører (Ricoeur 1991a:21).

Problemet er måske ikke så stort om 20 år, forestiller den ene af kvinderne sig. Hun sætter i nogen grad sin lid til, at det, der er anderledes og svært at fortælle nu, bliver mere naturligt og socialt anerkendt om 20 år, underforstået at: Teknologien med tiden føjes til og forandrer de kollektive fortællinger og derfor vil gøre det lettere at fortælle og mindre problematisk at lytte. Måske er det derfor, at den alder, hun forestiller, sønnen skal have, når han skal høre og læse om sin tilblivelse, øges gradvist, mens hun selv fortæller.

Tilblivelseshistorierne stiller således skarpt på flere forhold, der vedrører livshistorier, fortællinger og det fortalte menneske. For en

måde *at blive fortalt* på som menneske er at få fortalt, hvordan man blev til, og hvordan man blev til *mig* og dermed også, hvilke livsmuligheder der ligger forude.

Fortællingers tilblivelse

Jeg er nu kommet dertil, hvor jeg vil bevæge mig lidt væk fra tilblivelseshistorierne og i stedet fokusere på, hvordan fortællinger i mere generelle termer *bliver til*. Jeg skal med andre ord sammenfatte nogle aspekter af *det fortalte menneske* og vise, hvorledes disse er dynamisk forbundet.

Det fortalte, eller hvad en fortælling antages at repræsentere, skal ses i sammenhæng med, hvad en fortælling er, hvad mennesker gør, når de fortæller, og hvordan det påvirker mennesker og deres kulturelle og sociale liv at fortælle og blive fortalt (eller måske forblive ufortalt). I den forbindelse er det værd at medtænke, som Marianne Horsdal anfører i sin bog, *Livets Fortællinger*, at fortællingen er en erkendelsesform, der ikke tilvejebringer sandhed, men sandsynlighed (Horsdal 1999:27). I det følgende skal jeg se på den individuelle fortælling som menings- og identitetsskabende og *samtidig* dynamisk og dialogisk forbundet til kollektive fortællinger og medieret af sociale relationer.

Fortælling, mening og identitet

Mennesker skaber mening ved at fortælle. I fortællingen udvælges og sammenkædes handlinger, hændelser og motiver i en bestemt rækkefølge – et bestemt afgrænset fortælleforløb (Horsdal 1999, Mattingly 1998). Det er, når mennesket konfronteres med det uventede, ubegribelige eller det katastrofale, at fortællingens evne til at forbinde begivenheder i tidsforløb og skabe sammenhæng træder i forgrunden som en måde at forstå og forklare, hvad der hændte og hvorfor: Altså søge mening (Horsdal 1999:45, Ochs og Capps

1996:27). Nogle taler om plottet som den særlige struktur, der ud af tilværelsens mangfoldige hændelser konfigurerer *ét* muligt, men meningsfuldt forløb og altså formulerer en slags teori om hændelsers årsag og sammenhæng (Horsdal 1999, Ricoeur 1991a, Ochs og Capps 1996). Gennem fortællingen objektiveres og struktureres begivenheder i et tidsforløb og bliver derved et redskab til at overveje andre mulige liv og praksisser. Fortællingen og det fortalte menneske knyttes netop til praksis og handling ved, at mennesker handler med specifikke fortællinger in mente – og også skaber, bestyrker, forhandler eller modererer fortællinger gennem praksis, som den amerikanske antropolog Cheryl Mattingly påpeger (Mattingly 1998).

Fortællingen bliver som følge heraf tillige et redskab til at konstruere og reflektere over selvet og bliver altså en integreret del af vores selvforståelse og identitetsskabelse. Denne refleksivitet kobler for eksempel Anthony Giddens (1996) til det moderne menneskes øgede valgmuligheder og dermed større behov for bestandigt at justere og revidere sin biografiske fortælling (Horsdal 1999:77). Når det kommer til overvejelser om den biomedicinske teknologis muligheder, bliver denne refleksivitet næsten lidelsesfuld, som jeg skal vende tilbage til. Men vi lærer altså os selv at kende – og *bliver* i nogen grad *til* – gennem det, vi fortæller, og der er altså nær forbindelse mellem fortælling, selv og identitet (jvf. Ricoeur 1991b). Og ligesom fortælling og identitet er nært forbundet, er også fortællesammenbrud og identitetsmæssig desorientering forbundne kar, som jeg illustrerede det i forbindelse med de narrative brud og desorienteringer, uønsket barnløshed kan afstedkomme.

Individuelle og kollektive fortællinger

Den mening og sammenhæng, de individuelle fortællinger afsøger; den selvransagelse og forståelse, de bærer med sig og – endelig – de

motiver og den praksis, de befordrer, er struktureret og næret af kulturelle og kollektive fortællinger, myter, oprindelseshistorier, biografier og fiktioner. Det er derfor, fortællinger er samtidigt selektive, dynamiske og dialogiske (Bruner 1986b). De individuelle fortællinger er både individuelle og kollektive, enestående og fælles (Horsdal 1999, Hastrup 1999).

Nogle fortællinger opnår en større social og kulturel udstrækning og gennemslagskraft end andre og bliver dominerende, kanoniske eller paradigmatisk fortællinger (som vi kender det fra religion, biomedicin og andre videnskaber). Deres respektive kraft er både kulturelt, politisk og historisk betinget og dermed foranderlig og er selvfølgelig ikke magt- eller interesseneutrale (Horsdal 1999:92). Og ligesom disse kollektive fortællinger skaber fællesskab, tilhørsforhold og identitet, er de også ekskluderende. Der er individuelle fortællinger, der, som illustreret tidligere, anfægter specifikke kollektive fortællinger og myter (eller spiller dem ud mod hinanden) og derfor afstedkommer uorden, usikkerhed og ambivalens og måske social marginalisering, *men* som altså også derfor – og det er pointen – er med til at skabe nye fortællinger og derved nye bevægelser i det kulturelle og sociale liv (Burchardt 1990, Plummer 1995).

Fortælling, kontekst og socialitet

Er fortællingen færdigfortalt i den litterære verden – for så vidt angår forfatteren – så er fortællinger i det levede livs verden ikke definitive. De fortolkes, forhandles og rekonfigureres på opfordring af dem, der lytter, og i forhold til ny viden og nye hændelser; forhold, der understreger fortællingers socialitet og foranderlighed.

Fortællingen er en social invitation til at dele oplevelser og en opfordring til indlevelse, og ved at fortællingen møder verden, hjælpes

den enkelte af andre til skabe mening i sit liv, som Horsdal peger på (1999:71). Samtidig med at vi aktualiserer selvet ved at fortælle, involverer vi os i verden (Ochs og Capps 1996). På den måde er det at fortælle dybt integreret i den måde, hvorpå vi skaber og reetablerer sociale relationer, fællesskaber og identitet (Peacock og Holland 1993:372). Fortællinger om børn og familie er som vist en ganske effektiv måde at blive 'narrativt forbundet' (jvf. Tjørnhøj-Thomsen 1999). Fortællingen er (som selektiv, dialogisk og dynamisk) socialt medieret og afhængig af fortællerens relation til lytteren og følgelig fortællekonteksten. Den individuelle fortællings meningskaben og sociale effekt er afhængig af social resonans, og selv om man kan fortælle *til sig selv*, så er fortællingens væsen social, og dens egentlige betydning opstår i kontaktrummet mellem fortællingens verden og lytterens. (Det er måske ikke tilfældigt, at når vi bruger vendingen 'det kan man da sige sig selv', antyder det noget uendelig banalt.)

Man kan så sammenfatte, at det fortalte menneske – og fortællingens menings- og identitetsskaben – udfolder sig i dette næsten irriterende, uhåndterlige, og diffuse dynamiske rum, hvor det individuelle, det sociale og det kulturelle er samtidigt på spil.

I de fortællinger, jeg har lyttet til, fremhæves det igen og igen, hvor svært det *er at tale om det*, altså ufrugtbarheden og barnløsheden. På den anden side understreges det også, at man er nødt til at være '*åben*' og nødt til at '*komme ud af busken*' og derved dele sin private fortælling med andre. Dette ekstraordinære fokus på bekendelsens lyksaligheder og italesættelsens terapeutiske effekt, at det *hjælper at tale om det*, er dog ikke et universelt fænomen (jvf. Pennebaker 1995). Og der er grund til ikke lade sig forføre af taleriet. I forbindelse med de teknologiske tilblivelseshistorier kan den konstante italesættelse, der følger med objektiveringen og visualiseringen

af intime kropsprocesser og kropsstanser være pinefuld og forbundet med psykisk stress.

De ufortalte fortællinger

Men lige så smertefuldt det kan være ikke at kunne eller måtte fortælle, lige så smertefuldt er det, hvis ingen vil eller kan *lytte*. Det er ikke altid og allesteds, at mennesker har mulighed for at komme til orde.

Der er *for det første* oplevelser og erfaringer, som sproget ikke kan rumme, og hvor bestræbelserne for alligevel at udtrykke sig – for derigennem at blive del af det almindelige sprogs verden – bliver nonsensagtige og derved dybest set kommer til at forråde erfaringen, som antropologen Jean Jackson har vist det for kronisk smerteramte mennesker (Jackson 1994). En del af smerten – skriver hun – er netop *ikke* at kunne formidle smerteoplevelsen til andre og gøre sig forståelig og begribelig. Man kan selvfølgelig indvende, at sproget altid i en eller anden forstand forråder erfaringen, men forræderiet kan altså blive særdeles smertefuldt.

For det andet er der fortællinger, (næsten) ingen af forskellige årsager vil lytte til eller tro. Der er således en mangfoldighed af personlige fortællinger fra krige, voldshandlinger og politiske overgreb, som bryder med moralske fortællinger eller nationale myter og derfor ikke bliver hørt. Der er tilfælde, hvor fortællingen rummer så ekstrem menneskelig vold, lidelse og undertrykkelse, at den unddrager sig lytterens forestillingsevne, som jo også er afhængig af en form for 'narrativ præcedens'. Det er under alle omstændigheder afgørende, at fortællingen modtages og erkendes af andre i et større socialt felt, for vi kan ikke i længden bære vores ufortalte fortællinger selv (Jackson kommende:42). Omvendt er det også forbundet med magt og frihed – og ansvar – at kunne fortælle. Antropologen Michael Jackson for-

mulerer det således: '... in bridging the gap between private and public realms, storytelling enables the regeneration and celebration of social existence, without which we are nothing' (op.cit:44).

Videnskabelige fortællinger

Uden fortællingen er vi ingenting, siger altså Jackson, og med dette kunne jeg slutte, men lad mig kort sammenfatte og tilføje: At fortælle er at blive til, fortællingen er i sig selv en tilbivelse – det gælder også de videnskabelige fortællinger – uden hvilke vi ingenting er!

At fortælle er at blive aktivt forbundet til sociale og kulturelle fællesskaber som en integreret del af at forstå livet og dets tildragelser. At fortælle er tillige en social handling, der udfolder sig i et socialt og kulturelt rum og samspil. Hver fortælling, hvor lille og uanseelig den end er, kan ses som et aktivt bidrag til det sociale og kulturelle liv. Det er dog ikke alle fortællinger, der kan (eller måske bør) fortælles, endside møder et villigt og lydhørt publikum.

Magtforhold spiller også en rolle for fortællingens sociale vilkår og gennemslagskraft.

Spørgsmålet er så, hvordan alt dette giver mening og retning, når vi tænker på vores *videnskabelige fortællinger* og de humanistiske videnskabers samfundsmæssige vilkår. Hvad betyder det at anskue vores viden som fortællinger, spundet ind i andre narrativer, faglige oprindelsesmyter; som meningssøgende, konfigurerende, selektive, dynamiske, dialogiske, som identitets- og fællesskabsgenererende og medieret af sociale, kulturelle og politiske processer. Og – desværre måske – også afhængig af social resonans. Hvorledes tager vores videnskabelige fortællinger form af og bidrager til sociale og kulturelle processer? Hvordan kan vi fortælle bedre med større effekt? Uanset hvor vellykkede og velbegrundede vores beskrivelser er, kan vi aldrig forudsige effekten af vores videnskabelige fortællinger. En gang fortalt, lever de deres eget kaotiske liv og bliver med større eller mindre kraft del af et større fortællerum, hvor verden hele tiden bliver til på nye måder.

Litteraturliste

- Bech-Jessen, Lars (1987), *En lille*, København: Gyldendal.
- Bouquet, Mary (1993), *Reclaiming English Kinship: Portuguese Refractions of British Kinship Theory*, Manchester: Manchester University Press.
- Bruner, Edward M. (1986a), 'Ethnography as Narrative', i Victor W. Turner og Edwards M. Bruner, eds. *The Anthropology of Experience*, Illinois: Ilini Books.
- (1986b), 'Experience and Its Expression', i Victor W. Turner og Edward M. Bruner, eds. *The Anthropology of Experience*, Illinois: Ilini Books.
- Bruner, Jerome (1987), 'Life as Narrative', *Social Research. An international Quarterly of the Social Sciences*, Spring 1987: 11-32.
- Burchardt, Natascha (1990), 'Stepchildren's memories. Myth, understanding, and forgiveness', i Raphael Samuel og Paul Thompson, eds. *The Myths We Live By*, London: Routledge.
- Delaney, Carol (1991), *The Seed and the Soil: Gender and Cosmology in Turkish Village Society*, Berkeley: University of California Press.
- Fagerström, Grethe og Hansson, Gunilla (1993), *Per, Ida & Minimum. En bog om at være sammen*, København: P. Haase & Søns Forlag.
- Franklin, Sarah (1995), 'Postmodern Procreation: A Cultural Account of Assisted Reproduction' i Fay D. Ginsburg og Rayna Rapp, eds. *Conceiving The New World Order. The Global Politics of Reproduction*, Berkeley: University of California Press.
- Giddens, Anthony (1996), *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under sen-moderniteten*, København: Hans Reitzel.
- Hastrup, Kirsten (1999), *Viljen til viden. En Humanistisk Grundbog*, København: Gyldendal.
- Horsdal, Marianne (1999), *Livets fortællinger – en bog om livshistorier og identitet*, København: Borgen.

- Jackson, Jean (1994), 'Chronic pain and the tension between the body as a subject and object', i Thomas J. Csordas, ed. *Embodiment and experience: The existential ground of culture and self*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson, Michael (kommende), *The Politics of Storytelling. Variations on a Theme by Hannah Arendt*.
- Kaaberbøl, Lene og Dyhre-Poulsen, Susanne (1993), *Den nat Kristian blev til*, Århus: Klematis.
- LaCour, Inger (1986), *Det er ikke storken*, København: Aschehoug.
- Manning, Mick & Granström, Brita (1997), *Hvordan blev jeg til?*, Århus: Klematis.
- Mattingly, Cheryl (1998), *Healing dramas and clinical plots: The narrative structure of experience*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mayle, Peter (1975), 'Hvor kommer jeg fra?' *Den sande forklaring uden dikkedarer og med tegninger*, København: Lademann.
- Ochs, Elinor og Capps, Lisa (1996), 'Narrating the self', *Annual Review of Anthropology*, vol. 25:19-43.
- Peacock, James L. and Holland, Dorothy C. (1993) 'The Narrated Self: Life Stories in Process', *Ethos*, vol. 21, no.4:367-383.
- Pennebaker, James W. (1995), ed. *Emotion, Disclosure and Health*, Washington, D.C: American Psychological Association.
- Plummer, Ken (1995), *Telling Sexual Stories. Power, change and social worlds*, London: Routledge.
- Ricoeur, Paul (1991a), 'Life in Quest of Narrative', i David Wood, ed. *On Paul Ricoeur. Narrative and Interpretation*, London: Routledge.
- (1991b) 'Narrative Identity' i David Wood, ed. *On Paul Ricoeur. Narrative and Interpretation*, London: Routledge.
- Tjørnhøj-Thomsen, Tine (1999), *Tilblivelseshistorier. Barnløshed, slægtskab og forplantningsteknologi i Danmark*, Ph.d.-række nr 12, København: Institut for Antropologi.